

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ»**

Виконала здобувачка 2 курсу,
групи SoL1-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Олеся ЮРКІВ

Керівник: **Олександр ГЛОБА,**
доктор педагогічних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Діти із порушеннями мовленнєвого розвитку як особлива категорія.....	7
1.2. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі.....	17
1.3. Вплив методів арт-терапії на розвиток мовлення у дітей дошкільного віку.....	29
Висновки за розділом.....	38
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМИ АРТ- ТЕРАПІЇ.....	40
2.1. Дослідження розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	40
2.2. Вивчення рівня сформованості мовлення дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів арт-терапії.....	55
2.3. Методичні рекомендації щодо використання засобів арт-терапії при корекції мовлення дошкільників.....	67
Висновки за розділом.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Особливої актуальності в останні роки набула проблема корекції мовленнєвих порушень. Збільшення кількості дітей з порушеннями мовлення та ускладнення корекційної роботи з ними змушує шукати нові ефективні шляхи вирішення цієї проблеми. Тому вчителі-дефектологи та логопеди все більше звертають увагу на використання корекційних можливостей мистецтва в процесі навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення.

За сучасною статистикою кількість дітей з порушеннями мовлення постійно зростає. На сьогоднішній день діти з порушенням мовлення складають третину обстежених дітей. На логопедичних заняттях діти почуваються невпевнено, особливо якщо прийшли до логопеда вперше і недостатньо мотивовані до пізнавальної діяльності. Використання психотерапевтичних підходів та технік арт-терапії в роботі логопеда допомагає дітям набути впевненості у власних силах, зняти внутрішні «зажими», які є у «немовленнєвих» дітей, подолати труднощі та підвищити мотивацію до навчання.

Довгий час арт-терапія як напрям психокорекції впроваджувалася виключно в психотерапевтичну практику. Проте сьогодні існує значний інтерес до механізмів впливу мистецтва на дитину з порушеннями мовлення в процесі корекційного навчання та виховання. Вона застосовується в соціальній сфері, реабілітаційних центрах і спеціальних навчальних закладах, оскільки незалежно від безпосереднього зв'язку з медичною практикою арт-терапія в багатьох випадках має переважно профілактичну, розвиваючу і соціалізуючу спрямованість.

За допомогою арт-терапії, спостерігаючи за дитиною в процесі спонтанної творчості, можна дізнатися про її життєві цінності та інтереси, зрозуміти її індивідуальність, відчувати настрій. Ця творча діяльність гармонійно поєднує освітній, розвивальний, діагностичний та корекційний процеси, створюючи основу для встановлення довірливих стосунків з дитиною, ефективною соціальною взаємодією та якісного корекційного впливу.

Включення різноманітних засобів арт-терапії в структуру логопедичного заняття дозволяє не тільки значно збагатити заняття і зробити його цікавішим, але й створює у дітей мотивацію та позитивне ставлення до процесу корекційного навчання.

Багато науковців вивчали вплив мистецтва та різних видів арт-терапії на дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, особливості застосування арт-терапії у корекції порушень мовлення дошкільників досліджували Л. Бондар, Г. Косарева, А. Гаєвська, З. Ленів, В. Литвиненко та інші. А саме, З. Ленів у своїх працях досліджувала стан сформованості усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з важкими порушеннями мовлення засобами арт-терапії, шукала шляхи застосування ефективних сучасних технологій корекції заїкання у дошкільників засобами арт-терапії. Т. Підлужна розглядає корекційний вплив та ефективність застосування засобів арт-терапії у роботі з подолання неадекватної самооцінки старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. О. Соловей розкриває особливість використання музикотерапії як засобу корекції мовлення у дітей дошкільного віку.

Серед великої кількості арт-терапевтичних технологій у роботі з дошкільниками особливим попитом користуються музикотерапія, ізотерапія, танцювально-рухова терапія, бібліотерапія, пісочна терапія, лялькотерапія, казкотерапія. Так, В. Дермельова досліджувала особливості використання ізотерапії в навчально-виховному логокорекційному процесі для осіб із загальним недорозвитком мовлення, Ю. Мальцева висвітлювала можливості використання казкотерапії в процесі розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення, Ю. Рібцун розглядала організаційно-методичні, освітні, корекційні, розвивальні, психотерапевтичні і виховні завдання використання пісочної терапії у роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Разом з тим, проаналізувавши практичні дані щодо використання арт-терапії в системі логопедичної роботи в масових дошкільних закладах,

можна відзначити, що сьогодні засоби мистецтва частково використовуються в логопедичній практиці, переважно з метою поліпшення психоемоційного стану дитини, вдосконалення її комунікативних і рефлексивних навичок. Водночас арт-терапія має вирішувати значно ширше коло завдань, пов'язаних з питаннями корекції, виховання, навчання та всебічного розвитку дітей дошкільного віку. Тому арт-терапія повинна залишатися не тільки прерогативою роботи психотерапевтів, а й інтегративно використовуватися в корекційно-педагогічній роботі логопеда.

Все вищезазначене свідчить про те, що вивчення досліджуваної проблеми становить значний науковий інтерес, і що арт-терапія дійсно є ефективною, нетрадиційною формою корекції та профілактики мовленнєвих порушень у дітей. Саме тому темою нашого дослідження є **«Корекція мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку засобами арт-терапії»**.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка впливу засобів арт-терапії на розвиток мовлення дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – система корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – арт-терапія як засіб корекції мовленнєвих порушень у дошкільників.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її ключових понять та основних положень.

2. Визначити сутність та особливості застосування різних видів арт-терапії у роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Вивчити рівень сформованості мовлення дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів арт-терапії

4. Розробити методичні рекомендації щодо використання засобів арт-терапії при корекції мовлення дошкільників.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення досвіду роботи сучасної практики для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці; емпіричні: констатувальний експеримент; статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Практичне значення полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми можливостей використання засобів арт-терапії для корекції мовленнєвих порушень у дітей; у можливості експериментальної апробації модифікованої методики вивчення рівня розвитку мовлення у дітей із порушеннями мовлення з використанням методів арт-терапії, яке може використовуватись вчителями-логопедами, вчителями, вихователями, корекційними педагогами в освітньому процесі, студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг курсової роботи – 97 сторінок, основний текст - 78 сторінки. Основний текст магістерської роботи містить 13 рисунків.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення, представлено нове осмислення проблеми корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку засобами арт-терапії.

Відповідно до мети і завдань дослідження зроблено наступне:

1. Здійснено теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури, який дав підстави зрозуміти, що багато науковців вивчали вплив мистецтва та різних видів арт-терапії на дітей з особливими освітніми потребами. Визначено стан розробленості проблеми дослідження та зроблено висновок, що вивчення досліджуваної проблеми становить значний науковий інтерес, і що арт-терапія дійсно є ефективною, нетрадиційною формою корекції та профілактики мовленнєвих порушень у дітей.

2. Визначено сутність та особливості застосування різних видів арт-терапії у роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Сутність арт-терапії у роботі з дошкільниками полягає у залученні дитини до мистецтва. При цьому дитина навчається спілкуватись з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Основна увага при проведенні корекційної арт-терапевтичної роботи приділяється ставленню дитини до своєї діяльності, своїх малюнків, гри на музичних інструментах тощо. Головне завдання педагога спрямоване на розвиток мотивації дитини до діяльності, підбір прийомів арт-терапії для кращого формування мотиваційної сфери.

Арт-терапію, як методику корекції, доцільно використовувати в комплексі з навчально-виховною роботою. Застосування саме цієї терапії підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє сенсорному та руховому розвитку, концентрує увагу. Крім того, здійснюється більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, краще розвиваються різні компенсаторні властивості. Педагогічна корекція за допомогою арт-терапії у дітей з мовленнєвими проблемами має свої особливості і визначає доцільність врахування загальних та індивідуальних напрямків і умов

роботи, а саме: віку дитини, ступеня зрілості всіх функціональних систем, індивідуальних властивостей особистості.

3. Визначено рівень сформованості мовлення дітей старшого дошкільного віку з використанням засобів арт-терапії

Перед початком роботи над корекцією мовленнєвих порушень у дошкільників засобами арт-терапії, нами було проведено первинне обстеження дітей старшого дошкільного віку згідно з діагностичною методикою за Л. Трофименко, завдяки якій було встановлено рівень мовленнєвих порушень та їх особливості.

Експериментальна частина роботи проводилась в 3 етапи: перший – констатувальний експеримент, другий – формувальний та третій – контрольний експеримент.

Після проведення констатувального експерименту було визначено, що мовлення дітей з нормальним рівнем розвитку (8 дітей) повністю відповідає віковим характеристикам, в них переважає високий рівень мовлення, інколи присутній достатній рівень. У дітей з дислалією (2 дітей) рівень мовлення переважає – достатній та середній. Діти в яких фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (4 дітей) переважає достатній та середній рівень розвитку, деколи є низький рівень розвитку. У дітей з загальним недорозвиненням мовлення 3 рівня (6 дітей) переважає низький рівень, тому з ними простежується великий обсяг роботи з розвитку мовлення. Дані дослідження показують, що не потребують логопедичного втручання тільки 40% дітей, а 60% дітей потребують роботи з вчителем-логопедом.

Під час формувального етапу дослідження ми визначили основні напрями роботи, розробили вправи та заняття щодо корекції мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії і на протязі 3-х тижнів включали їх в логопедичну роботу.

Після проведення контрольного етапу дослідження було з'ясовано, що незважаючи на те, що у досліджуваних дітей був різний мовленнєвий розвиток та переважали середній та низький рівні, після трьох тижневої

корекційної роботи з використанням засобів арт-терапії результати змінилися в кращу сторону. В тих дітей, у яких переважав низький рівень мовленнєвого розвитку, після використання арт-терапії змінився на середній та достатній рівні; у дітей з середнім рівнем – на достатній та високий, а також діти з достатнім рівнем покращили свої мовленнєві навички і перейшли на високий рівень. Тому можемо зробити висновок, що використання засобів арт-терапії в логопедичній роботі не тільки робить заняття цікавим, яскравим та творчим, а й істотно впливає на дітей та допомагає їм покращити своє мовлення, відчувати себе більш впевненими та сприяє всебічному розвитку.

4. Розробили методичні рекомендації щодо використання засобів арт-терапії при корекції мовлення дошкільників. А саме, сформульовано вимоги для проведення занять з використанням арт-терапії, запропоновані техніки арт-терапії та визначені основні рекомендації до застосування арт-терапії в корекційній роботі логопеда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс / І. В. Бабій. – Умань, Алмі – 2014. – 75 с.
2. Баль О. В. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку / О. В. Баль // Інноваційні технології в дошкільній освіті : збірник абстрактів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2018 р.) / за заг. ред. Л. О. Калмикової, Н. В. Гавриш ; ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – С. 14-16.
3. Березка С. В. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушеннями інтелекту / С. В. Березка // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки. – 2018. – Вип. 1(2). – С. 208-213.
4. Бондар Л. М. Використання методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку / Л. М. Бондар // Педагогічний пошук: методичні публікації. – 2014. – Вип. № 1 (81). – С. 54-57.
5. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення / І. Брушневська // Педагогічний часопис Волині. – 2016. – Вип. № 1. – С. 70-75.
6. Вознесеньська О. Л. Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку/ О. Л. Вознесеньська // Львівсько-Ряшівські наукові зошити : Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі. – Вип. 2.– 2014. –С. 93-103.
7. Вознесеньська О. Л. Особливості арт-терапії як методу / О. Л. Вознесеньська // Психолог. – 2005. – Вип. № 39. – С. 5.
8. Вознесеньська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті / О. Л. Вознесеньська, Л. В. Мова. – К.: Шкільний світ, 2007. – 120 с.

9. Гаврилова Н. С. Класифікація порушень мовлення / Н. С. Гаврилова // Корекційна педагогіка і психологія. – 2012 – С. 327-349.
10. Гайструк Н. А., Гайструк А. В., Солейко О. В., Нестерович А. В. Арттерапія: від світового досвіду до національних пріоритетів / Н. А. Гайструк, А. В. Гайструк, О. В. Солейко, А. В. Нестерович // Мистецтво лікування. – 2014. – № 2. – С. 57-60.
11. Голінська Т. М. Зміст, форми і методи арт-терапевтичного впливу на особистість дитини / Т. М. Голінська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 5. – С. 13-16.
12. Дермельова В. Ю. Ізотерапія в навчально-виховному логокорекційному процесі осіб із загальним недорозвитком мовлення / В. Ю. Дермельова // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації : матеріали І Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (14 лютого 2017 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С.П., – 2017. – С. 51-54.
13. Дорошенко Н. Л. Використання елементів арт-терапевтичних методик у роботі з дошкільниками, які мають особливі освітні потреби. Режим доступу:
<http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/382/378>
14. Душка А. Л. Проблеми корекції недоліків розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення в умовах дошкільної спеціальної освітньої установи / А. Л. Душка // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. – 2013. – Вип. № 23(2). – С. 210-218.
15. Жадленко І. О. Інноваційні підходи у логопедичній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами за умов використання корекційно-компенсаційних технологій / І. О. Жадленко // Актуальні питання корекційної освіти. – 2015. – С. 106-117.

16. Закревська А. М. Психологічні особливості розвитку мовлення у дошкільників-логопатів / А. М. Закревська. – с. 52-57.
17. Замашкіна О. Д. Потенційні можливості розвитку арт-терапії в Україні / О. Д. Замашкіна // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2016. – №3-4. – С. 52-59.
18. Зайнулліна А. Прийоми арт-терапії, як можливість ефективного впливу на мовленнєві порушення дітей. / А. Зайнулліна // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О. А. Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти ім. В. Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. – Вип. 10. – С. 625-627.
19. Калмикова Л. О. Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностико-розвивальна програма : [Монографія]. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2010. 212 с.
20. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посіб. Ч. 1. / Н. Калька, З. Ковальчук // Львів : ЛьвДУВС, 2020. – 232 с.
21. Козич І. В., Гольцева Т. І. Арт-терапія як ефективна технологія соціалізації дітей з мовленнєвими порушеннями / І. В. Козич, Т. І. Гольцева // Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики ХХІ століття : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 листопада 2021 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. – С. 13-14.
22. Козлюк О., Грицай Ю. Музикотерапія як засіб корекції мовлення у дітей дошкільного віку / О. Козлюк, Ю. Грицай // Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: матеріали IV Міжнародних

- педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської (Рівне, 12 листопада, 2021 р.) Рівне: Видавець О. Зень, 2021. – С. 62-64.
23. Коробко Ю. В., Ступішина М. М. Використання арт-терапії, як засобу гармонізації дитячої особистості / Ю. В. Коробко, М. М. Ступішина // Дитинство XXI століття: інноваційна освіта: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції : Кременчуцький педагогічний коледж імені А. С. Макаренка. Кременчук, 2020. – С. 39-42.
24. Косарева Г., Гаєвська А. Застосування арт-терапії у корекції порушень мовлення дошкільників / Г. Косарева, А. Гаєвська // Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти : матеріали III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської. Рівне, 2020. – С. 96-98.
25. Кошель А. П., Кульбако Н. П. Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», методистів, вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку. Чернігів: ФОП Баликіна О.В., 2020 – 90 с.
26. Кравченко А. І. Арттерапія та артпедагогіка в логопедичній роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / А. І. Кравченко, В. А. Литвиненко – Суми, 2012. – 130 с.
27. Кравченко А. І., Штирхунова І. В. Застосування артпедагогіки в логопедичній роботі з розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, (15 лютого 2019 р., м. Суми) / М-во освіти і науки України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка, Навчально-науковий ін-т фізичної культури, Кафедра логопедії ; Управління освіти і науки

- Сумської міської ради ; [редкол.: А. А. Сбруєва, Г. Ю. Ніколаї, В. С. Бугрій та ін.]. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 155-157.
- 28.Кравченко І. В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку засобами зображувальної діяльності / І. В. Кравченко// Актуальні питання корекційної освіти. – 2019. С. 137-147.
- 29.Ладижинська О. В. Поняття «арт-терапія» в освітньому процесі. Ізотерапія, як складова арт-терапії в корекційній роботі з дошкільниками / О. В. Ладижинська – 2019. – С. 79-85.
- 30.Ленів З. П. Арттерапія в корекційній роботі з дошкільниками із тяжкими порушеннями мовлення / З. Ленів // Дефектологія. – 2008. – №3. – С. 27-31.
- 31.Ленів З. П. Арт-терапія в процесі діагностування усного мовлення старших дошкільників / З. П. Ленів // Психолінгвістика. – 2014. – Вип. 15. – С. 73-84.
- 32.Ленів З. П. Діагностика усного мовлення старших дошкільників засобами арт-терапії : навч.-метод. посіб. / З. П. Ленів // Київ: Спадщина, 2011. – 64 с. з іл.
- 33.Ленів З. П. До проблеми застосування сучасних технологій корекції мовлення дошкільників із заїканням засобами арттерапії / З. П. Ленів // Науковий часопис. Актуальні проблеми логопедії. – С. 124-128.
- 34.Лепетченко М. В. Особливості й значення впливу казки на формування творчих проявів дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення / М. В. Лепетченко // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори. 2011. – Вип. II. – С. 112-121.
- 35.Литивненко В. А. Застосування арт-терапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами : навч.-метод.посіб. [для студ. вищ. навч. закл] / В. А. Литивненко – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 112 с.

- 36.Литвиненко В. А. Основи арт-терапії: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене і доповнене / В. А. Литвиненко – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 140 с.
- 37.Мальцева Ю. О. Казкотерапія як засіб розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення / Ю. О. Мальцева // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (14 лютого 2017 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. – С. 71-74.
- 38.Манько Н. С. Роль ігрової терапії у розвитку дітей з особливими потребами / Н. С. Манько // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 212-214.
- 39.Мішкулинець О. О. Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища / О. О. Мішкулинець // Психологія: теорія і практика. – 2018. – Вип. 2 (2). – С. 76-87.
- 40.Назаренко Н. Ю., Висоцька А. М. Застосування методів арт-терапії в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку / Н. Ю. Назаренко, А. М. Висоцька. – 2021. – С. 1-7.
- 41.Нестеренко В. В., Кравченко А. І. Можливості використання арттерапії з корекційною метою / В. В. Нестеренко, А. І. Кравченко // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. – Суми, 2018. – С. 171-175.
- 42.Овсієнко Т. Г. Вплив засобів логоритміки на мовленнєву активність дітей дошкільного віку із ЗНМ / Т. Г. Овсієнко // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з

- міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 183-185.
43. Орленко Є. О. Арт-терапевтичні технології розвитку мовлення у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку / Є. О. Орленко // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 216-218.
44. Павлюк Т., Тишкун В. Особливості використання казкотерапії у розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ / Т. Павлюк, В. Тишкун. – С. 122-123.
45. Пашкова Н. Б., Дем'яненко О. І., Коновал Н. М. Розвиток мовлення та психокорекція дошкільників із вадами мовлення засобами арт-терапії Логопедичний вісник Київщини : збірник навчально-методичних праць. Випуск 1 / упорядн. О.В. Татаринцев, Н.Б. Пашкова; КВНЗ КОР "Академія неперервної освіти". – Біла Церква: КВНЗ КОР "Академія неперервної освіти", 2016. – С. 56-64.
46. Підлужна Т. О. Дослідження впливу засобів арт-терапії на подолання неадекватної самооцінки старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення III рівня / Т. О. Підлужна // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 187-191.
47. Погоріла Ю. О. Сучасні психотехнології мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями мовлення / Ю. О. Погоріла // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 221-223.

48. Погоріла Ю. О., Зелінська-Любченко К. О. Корекція мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку засобами арт-терапії / Ю. О. Погоріла, К. О. Зелінська-Любченко // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. Суми, 2019. – С. 99-102.
49. Полторак Л. Ю. Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів / Л. Ю. Полторак // Наукові праці Чорноморського державного університету імені П. Могили. Сер. Педагогіка. 2014. – Вип. 233, т. 245. – С. 89–91.
50. Рібцун Ю. В. Урахування класифікацій мовленнєвих порушень у диференційній діагностиці / Ю. В. Рібцун // Український логопедичний вісник : зб. наук. пр. – Вип. 3. – 2012. – С. 51–58.
51. Рібцун Ю. В. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей / Ю. В. Рібцун // Інноваційні арт-терапевтичні технології: збірник статей I Всеукр. наук. інтернетконф. (12 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький) [за заг. ред.: В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозуля] / Переяслав-Хмельницький, 2019. – С. 122-126.
52. Сердюченко Т.С. Арт-терапія, як засіб психологічної реабілітації сім'ї, яка виховує дитину з психофізичними порушеннями / Т. С. Сердюченко // Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти. Збірник наукових праць / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. – С. 300-307.
53. Середа І. В., Збишко Є. А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі / І. В. Середа, Є. А. Збишко // Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка. – 2019. – Вип. 10. т. 1. – С. 63-66.
54. Соловей О. А. Корекція заїкання у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії / О. А. Соловей. – 2012. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4533/3/10797.pdf>
55. Терлецька Л. Про методи арт-терапії / Л. Терлецька // Психолог. 2002. – № 5. – 26 с.

- 56.Титаренко О. І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу / О. І. Титаренко // Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Режим доступу: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf
- 57.Тищенко В. В. Класифікація порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення / В. В. Тищенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2016. - Вип. 32(2). - С. 165-169. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2016_32%282%29_31
- 58.Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : навч.- метод. посіб. / Л. І. Трофименко // Київ, 2014. – 72 с.
- 59.Усата Л. Теоретичний аналіз закономірностей розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення / Л. Усата // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О. А. Голук ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. – Вип. 10. – С. 644-647.
- 60.Федоренко М. В., Малафей В. Г. Можливості застосування арт-терапії в психокорекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення / М. В. Федоренко, В. Г. Малафей // Інноваційні арт-терапевтичні технології: збірник статей I Всеукр. наук. інтернетконф., 12 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький / [за заг. ред.: В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І.

- М. Зозуля] / Переяслав-Хмельницький (Київ. Обл.): Домбровська Я. М., 2019. – С. 140-143.
61. Федорова Н., Щавінська-Тихомирова М. Ігри з кольором як засіб корекції мовленнєвих порушень / Н. Федорова, М. Щавінська-Тихомирова // Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: матеріали IV Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської (Рівне, 12 листопада, 2021 р.) Рівне: Видавець О. Зень, 2021. – С. 154-156.
62. Чепіль Т. Ю. Роль арт-терапії у розвитку мовлення дітей з особливими потребами. Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 241-243.
63. Хіля А. В. Арт-терапія у системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя у дітей та молоді з функціональними обмеженнями: Методичні матеріали. Частина перша / А.В. Хіля. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 252 с.
64. Хоменко С. О. Етіологія мовленнєвих порушень у дітей раннього віку / С. О. Хоменко // Науковий часопис. Корекційна педагогіка. – 2014. – С. 248-252.
65. Черноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами / Н. О. Черноус // Психологія: реальність і перспективи. – 2018. – С. 177-183.
66. Шевякова В. О. Використання музикотерапії у роботі з дітьми з особливими потребами / В. О. Шевякова // Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – С. 249-251.

67.Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання перероблене та доповнене / За ред. М. К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 672 с.